

Fatemeh Eshghi
S perzijskog preveo Sedad Dizdarević

Uticaj Sadija Širazija na Voltairea¹

UDK 821.222.1.09 Širazi
821.133.1.09 Voltair

Sažetak

Na Zapadu su provedena veoma opširna istraživanja o Sadiju Širaziju. Posebno su značajna istraživanja koja razmatraju utjecaj Sadija Širazija na Francois Marie Aroueta Voltairea. Voltaire spada u red najznačajnijih mislilaca prosvjetiteljstva i smatra se jednim od najvatrenijih zagovornika tolerancije i duha razumijevanja među ljudima. Njegov humanizam i zalaganje za čovjeka posebno dolaze do izražaja u njegovim djelima *Zadig* i *Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda*. Voltaire je upoznao Sadija posredstvom protestantskih misionara i putopisaca koji su prevodili Sadijeva djela i hvalili ga zbog ideja tolerancije i humanističkih stavova. Tokom XVIII stoljeća evropski mislioci tragali su za novim izvorima inspiracije na Istoku kako bi pronašli uporište i nove ideje za svoje prosvjetiteljske i humanističke projekte i na taj način poboljšali političko i religijsko stanje u svojim društvima. Francuski prosvjetitelji nastojali su posredstvom drugih izvanevropskih kultura kritizirati slabosti i samoljublje pripadnika svojih nacija i obrazovanih slojeva društva. Kad je riječ o Voltaireu, Sadijev utjecaj je veoma očit, kako u onim djelima gdje Voltaire eksplicite govori o tom utjecaju tako i u drugim djelima gdje je taj utjecaj manje neposredan i direktan. Nisu samo Sadijeve metafore i satire prodrle u Voltaireova djela nego i njegovi etički, religijski, politički i humanistički stavovi. Ovaj rad pokazat će do koje je mjere Sadi Širazi utjecao na Voltairea i na njegove političke, etičke, religijske i društvene stavove te kako su Sadijeve ideje i svjetonazor u određenoj mjeri inspirirali pokret prosvjetiteljstva i humanizma u Evropi.

Ključne riječi: Sadi, Voltaire, Iсток, monoteizam, pravednost, tolerancija, strpljivost

¹ Rad je preuzet iz časopisa: *Pažubešname adabiyat va pažubešba-ye tatbiqi*, 2010, god. 5, br. 3.

Uvod

Francois Marie Arouet, poznat kao Voltaire, rođen je u imućnoj pariskoj porodici 1694. godine. Već u djetinjstvu pokazivao je izvanrednu inteligenciju tako da je veoma rano privukao pažnju svojih učitelja. Voltaire je vjerovao da je neophodno transformirati i poboljšati ljudski moral, ali i religijska vjerovanja i političke stavove društva u kojem je živio. Pisao je o različitim temama, a mnoge njegove ideje bile su uistinu revolucionarne za njegovo vrijeme. Nemoguće je s preciznošću ustvrditi kad je Istok privukao Voltairea, međutim, evidentno je da njegov interes prema Istoku i piscima iz tog područja sve više raste kako zalazi u pozne godine. U kasnijim godinama Voltaire spominje Istok kako u svojim literarnim tako i filozofskim djelima. Da bismo bolje razumjeli ovaj utjecaj, potrebno je vratiti se dublje u prošlost i vrijeme kad su mislioci poput Charles-Louisa de Secondata Montesquieua razrađujući svoje humanističke ideje posegnuli za inspiracijom izvan Evrope. Neki od njih su se ozbiljno posvetili istraživanju klasične iranske kulture i pohvalno govorili o književnom i duhovnom naslijeđu Irana.

Drevna humanistička kultura Irana, kojoj je Sadi udahnuo novi duh, već od renesanse našla je svoje mjesto u francuskoj književnosti. Međutim, njen utjecaj na francusku književnost i francuske mislioce postaje primjetan i izraženiji tek od XVIII stoljeća. Montesquieu je svojim *Perzijskim pismima* Iran približio zapadnom čovjeku i time podstakao druge pisce i mislioce da istražuju i iščitavaju djela iranskih pisaca.

Sadijev utjecaj na Voltairea najizraženiji je u djelima *Zadig* i *Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda*. Naime, *Zadig* spada u najznačajnija Voltaireova djela, a u njemu govori o borbi između dobra i zla. Drugo Voltaireovo djelo o kojem ćemo ovdje govoriti, *Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda*, spada u red najznačajnijih filozofskih djela francuskih mislilaca prosvjetiteljstva. Pokušat ćemo istražiti na koji način je islamska kultura i specifična Sadijeva metoda poučavanja i kritike društva došla do izražaja u Voltaireovoj kritici francuskog društva i religijske prakse. Komparativno-kontrastivnom metodom analizirat ćemo Voltaireova

djela i prijevode onih Sadijevih djela koja su u to vrijeme bila dostupna Voltaireu. To će nam pokazati do koje mjere je Voltaire bio opčinjen Sadijem i njegovim stavovima o odgoju i moralu. Voltaire dovodi u pitanje humanističke stavove koji su u to vrijeme bili općeprihvaćeni na Zapadu te, oslanjajući se na islamska učenja iz Sadijevih djela, nastoji riješiti neka društvena i religijska pitanja svoje zajednice.

Izvori putem kojih je Voltaire upoznao Istok

Prema Ascoliju (Voltaire 1929: 4), u vrijeme kad je 1748. godine Voltaire javnosti predočio svoje djelo *Zadig*, "on je već godinama svoj pogled usmjeravao prema Istoku". Od trenutka kad je 1728. godine izjavio: "Konstantinopolj će postati prognanik" pa do 1776. godine kad piše dramu pod nazivom *Mahomet*, Voltaire se konstantno poziva na Istok i citira neke autore s tog područja (Lettre de Peterborhorough a Richard Towne 1828: 84).²

Najvažniji izvori posredstvom kojih se Voltaire upoznao s Istokom bili su putopisi koje su pisali poznati francuski putopisci kakvi su Jean-Baptiste Tavernier, François Bernier, a posebno Jean Chardin (Chardin 1811: 1686). Chardin Sadija opisuje kao filozofa, pjesnika i etičara (Chardin 1811: 3).³ U svom desetotomnom djelu Chardin na više mjesta citira perzijske izvore, posebno se pozivajući na Sadija. On je, kako sam navodi, poznavao perzijski jezik i veoma dobro je bio upoznat s mjestom koje je poezija zauzimala u perzijskoj književnosti. Chardin je tvrdio da Iranci poput Descartesa smatraju da učenje počinje sa sumnjom i da su svi drevni filozofi Istoka bili i pjesnici. U svom putopisu predstavlja pjesničke tehnike u Iranu i napominje da su osnovni motivi koji se koriste u perzijskom pjesništvu zasnovani na moralu, filozofiji i ljubavi. Kad govori o filozofskoj i etičkoj poeziji, tu ističe značaj Sadija Širazija. Chardin hvali Sadija i njegova djela imenuje *Divanom* (Chardin 1811: 126). Tvrdi da Sadi govori o različitim iskustvima življenja, idealu moralnog pročišćenja i poštenju pomoću veoma jezgrovitih izreka i poslovice. On prevodi

² Correspondance, T. 12, Nov. 1728.

³ Vol. V.

jedan broj Sadijevih poslovice o pravednosti, ljudskosti, velikodušnosti, savjetovanju vladara, ponašanju vladara prema podanicima, prijateljstvu, strpljenju i Božijem oprost. Većina ovih poslovice preuzeta je iz *Dulistana*. Znatno dio priča koje Chardin prevodi odnosi se na velikodušnost, pokvarenost i nepravdu političara i ministara. On je više puta citirao Sadijevu priču u kojoj perzijski vladar Anushirvan savjetuje svoga sina Hormozda riječima: "Narod je korijen stabla, a vladar je njegovo deblo. Sine, nemoj nikoga uznemiravati pa ćeš biti drugima u srcu" (Chardin 1811: 90). Uz Sadijeve priče iz *Dulistana* navodi i druge slične priče, kakve su priče mudrog Lukmana, i zaključuje da je Lukman, ustvari, grčki Ezop te da su Grci sva svoja vjerovanja preuzeli od ljudi s Bliskog istoka. Chardin je bio protestant i svjedočio je ratovima između katolika i protestanata te je veoma kritički gledao na svoje društvo. Drevnu i savremenu civilizaciju Irana on uspoređuje s francuskom kulturom i zaključuje da su drevni i njemu savremeni Iranci bili mnogo moralniji i bolji od Francuza. Chardin je slijedio Sadijev stav po kojem je putopisac i svjetski putnik bez znanja poput ptice bez krila i perja, pa je proveo deset godina u Iranu kako bi naučio ono što je bilo moguće u to vrijeme. Njegov putopis je ostavio velik utjecaj na pisce XVIII stoljeća, a posebno na Herbelota de Molinvillea i njegovo djelo *La Bibliothèque orientale*.⁴ Molinville velik dio svoje knjige posvećuje Iranu, a posebno Sadiju. Bayle Pierre u djelu *Dictionnaire historique et critique*, pozivajući se na putopisice, velik broj stranica posvećuje perzijskoj književnosti i kulturi.⁵ Engleski putopisac Hyde Thomas⁶ pod utjecajem Jeana Chardina smatra da zoroastrizam nije dualistička religija. On je samostalno preveo Sadijev *Bustan* na engleski jezik. Voltaire i drugi evropski pisci koriste perzijske pisce poput Sadija kako bi se obračunali s tiranijom i religijskim fanatizmom svoga vremena (Hasanli 2000: 488).

Voltaire i njegov filozofski svjetonazor

U vrijeme kad prosvjetiteljstvo uzima maha mnogi zapadni mislioci posežu za Istokom i piscima iz tog područja kako bi pronašli uzor i uputili

kritiku vlastitom društvu i vlastodržcima u svojim zemljama. Oni su nastojali skrenuti pažnju obrazovanim slojevima svoga društva na slabosti, zastranjivanja i pokvarenost navodeći im pozitivne primjere s Istoka. Na tom tragu Voltaire je više puta od svojih prijatelja tražio da ga upoznaju s kulturom Istoka i da mu nabave putopise o tom dijelu svijeta. Godine 1742. Voltaire piše: "Danas postoji potreba za novim Chardinom, Tavernierom i Bernierom" (Voltaire 1953. i 1956: 172).⁷ André du Ryer 1634. godine prevodi sažetak Sadijevog *Dulistana* na francuski jezik, a Montesquieuova *Perzijska pisma* (1721) kasnije su u velikoj mjeri zadivila Voltairea.

Voltaire je najviše djela napisao u pedeset i trećoj godini života kad je i najviše bio pod utjecajem Istoka (Voltaire 1965: 9). Sadi Širazi je otprilike u tim godinama svoga života započeo pisati *Bustan* i *Dulistan*. Voltaire je poput Sadija mnogo putovao i vidio mnoge zemlje. Nijedan od njih dvojice nije bio političar, ali su stalno bili uz njih (Masse 1984: 123). Voltaire je veoma rano napustio školu, a kad ga je otac upisao na Pravni fakultet, on je odbacio učenje i posvetio se pisanju knjiga. Vrlo brzo se priključio poznatim filozofima svoga vremena. Proživio je dug i veoma plodonosan život. U mladosti je zbog kritike vlasti i francuske aristokratije bio zatvoren u Bastilju. Izuzetno je cijenio poznatog pisca tragedija iz tog doba Jeana Racinea. Naime, on je zahvaljujući njegovim djelima upoznao drevni Iran. U zatvoru je čitao djela o Iranu i drevnim iranskim junacima. Pušten je iz zatvora, ali je od njega zahtijevano da napusti zemlju. Otišao je u Englesku gdje se upoznao s liberalnim mišljenjem Johna Lockea i Isaaca Newtona. Na povratku u Francusku piše djelo o engleskom liberalizmu pod naslovom *Historija Karla XII*. S obzirom na to da su Francuska i Engleska u to vrijeme religijski i politički bile na suprotnim stranama, Voltaire je morao potražiti utočište kod markize De Chateles. To su njegove najplodonosnije godine kad dostiže intelektualnu zrelost. Tad piše i najznačajnija

⁴ Herbelot de Molinville, *La Bibliothèque orientale*.

⁵ Bayle Pierre, *Dictionnaire historique et critique*.

⁶ Hyde Thomas, *Historia religionis veterum Persarum*.

⁷ *Essai sur les Moeurs*, Vol. XVIII.

djela kakva su *Zadig*, *Micromega* i *Candide*. U to vrijeme, također, postaje član Francuske akademije nauka. Ascoli (Voltaire 1929: 4) navodi da je Voltaire jedanaest puta koristio kao izvor Chardina, dvaput Taverniera i Berniera, pedeset puta Hydea i trideset tri puta Anquetila-Duperrona (Dufrenoy M.L. 1946: 21).

Zadig ili sudbina

U vrijeme dok je Voltaire pisao ovaj filozofski roman zasigurno je bio pod utjecajem svog teškog života i putovanja Sadija Širazija. Glavni junak ove priče Zadig pada u nemilost babilonskog vladara. Odlazi u Egipat gdje ga zarobljavaju i odakle dalje bježi u Siriju. Sadi kao da opisuje ovu situaciju sljedećim stihovima:

*Bježao sam od ljudi u planine i doline
Boga mi nisam se družio s ljudima.
Zamisli u kakvom stanju bijah tad
Kad moradoh trpjeti u štali neljudi jad.*

(Sadi 1974: 173)

Po mišljenju gospođe Roland, Voltaire je prilikom pisanja ove priče koristio prijevode Sadijevih djela (Masse 1984: 344). On je u to vrijeme bio opčinjen Iranom, Zaratustrom, sljedbenicima Zaratustre, njihovim moralom i književnošću Istoka, a prije svega Sadijem Širazijem. Voltaire je razmišljao kao većina filozofa i prosvjetitelja svoga doba. Bio je svjestan da su svijetom oduvijek vladali ljudska pohlepa, nasilje, mržnja, zloba, tiranija, diktatura jakih u odnosu na slabije, te da su umni i učeni suzbijani od vlasti i moćnika kako u sferi politike tako i u sferi vjere. Stoga ga je privukao Sadi svojim moralnim propovijedima i zalaganjem za potlačene i obespravljene ljude. "Sadi je živio u doba nepravde i nasilja te stoga poziva na poštivanje zakona i pravednost vladara" (Masse 1984: 344). Da bi čovjek živio sretno i bezbrižno, neophodno je da ulaže ogroman trud kako bi se oslobodio vlastitih okova i okova drugih ljudi. To je dovoljno za sreću svih ljudi. Dva ključna faktora za sreću ljudi su optimizam i neovisnost, a oni su neraskidivo povezani i ne mogu opstati jedno bez drugog. Kako je moguće živjeti slobodno i neovisno? Potrebno je pomiriti se sa sudbinom i biti zadovoljan

onim što nam je život dodijelio (Hasanli, 2000: 481). Upravo tako razmišlja Voltaire u *Zadigu*. On je u to vrijeme prolazio kroz slično stanje duha kroz koje je prolazio Sadi mnogo ranije. Imao je mnogo problema s plemićima i političarima. Na neki način Sadi je bio utočište i duhovno pribježište ovog buntovnog filozofa prosvjetiteljstva (Le Monde Literaire N 35, 2002).

Zadig je filozofski roman koji je u Francuskoj zabranjen odmah nakon što je izašao iz štampe. Ova priča je prvi put štampana u Amsterdamu bez imena pisca pod naslovom *Memnon ili ljudska mudrost*. Godinu kasnije Voltaire je dodao neke dijelove i objavio ovu priču u Parizu. Na početku priče Voltaire se predstavlja kao Sadi koji ovu priču poklanja princezi Sheraai 1458. godine:

"O svjetlo očiju, o nemiru srca, o smiraju duša!!!

Ja nikad neću smoći snage da poljubim prašinu ispod tvojih stopa... Onda mi dopusti da ti poklonim prijevod jedne priče koju je napisao sretni mudrac daleko od tuge ovoga svijeta i ljubitelj znanja i nauke. To je veoma duboka knjiga i mnogo poučnija nego što se to na prvi pogled čini..." (Voltaire 1965: 3)

Voltaire u ovoj filozofskoj priči ne slijedi samo Sadijev stil nego preuzima i njegove priče, mudrosti i šale, kako kad govori o varalicama i uskogrudnim ljudima tako i kad govori o političkom idealizmu i moralu. Nekad to čini prikriveno i uz ironiju, a nekad opet veoma otvoreno.

Zadig je mladić, filozof, veoma pošten i istinoljubiv, koji živi u Kaldeji i slijedi Zaratustrina učenja. Daleko od svih vrsta religijskog fanatizma on slijedi jednoga Boga. Zar sam Sadi nije oživio velik broj priča o iranskim šahovima, zoroastrovskim svećenicima, običajima i drevnoj tradiciji? Sadi je istinoljubiv, a što je u skladu s osnovnim učenjem Zaratustre. Zadig je idealni vjernik o kakvom Sadi govori u svojim djelima. Ovaj istinoljubivi mladić biva pogođen velikom smutnjom koju su mu pripremili neprijatelji.

*Kad bi imao stoput više razuma nego dlaka na glavi
Ne bi imao koristi od razuma ako te sreća ne bi poslužila.*

(Sadi 1974: 205)

Cijela priča se naslanja na prethodno citirani Sadijev stih. Na početku priče Zadiga

pogađa smutnja u kojoj učestvuju neke žene, zbog čega izbjegava žensko društvo:

*Loša žena u domu dobra čovjeka
Je poput pakla na ovome svijetu.
Čuvaj se lošega druga, čuvaj se,
Sačuvaj nas Bože džehennemske vatre!*

(Sadi 1974: 173)

U *Đulistanu* je velik broj savjeta koji upozoravaju na opreznost prilikom komuniciranja sa ženama. Semire vara *Zadiga*⁸ i na kraju ga ostavlja slijedeći svoje strasti.⁹ *Zadig* se ne uspijeva oduprijeti njezinim obmanama i pretvaranju te je na kraju napušta. Nakon izvjesnog vremena, zahvaljujući ogromnom iskustvu, inteligenciji i uprkos zavisti i ogovaranjima mnogih, *Zadig* postaje ministar babilonskog vladara. Kad vladar primjećuje njegovu izvanrednu inteligenciju, postavlja ga na mjesto premijera vlade. *Zadig* daje priliku svim ministrima da iznose svoja mišljenja.¹⁰ Kad sudi, ne čini to na osnovu vlastitih želja, nego u skladu s vladajućim zakonima. Sve čini kako ne bi napravio grešku kojom bi krivac bio oslobođen a nevin čovjek krivo optužen. Sadi vrlo često u svojim djelima govori o sasanidskom vladaru *Anushirvanu* kao simbolu pravednosti i ispravnosti. Pod njegovim utjecajem evropski prosvjetitelji o *Anushirvanu* govore kao o simbolu pravde i poštenja. Sadi navodi i kraću priču:

“Vidješe neki *Anushirvana*, kojeg su smatrali nevjernikom, u snu kako uživa i raduje se. Kad su ga pitali kako si stekao tu poziciju u raju, *Anushirvan* je odgovorio: ‘Prema zločincima nisam bio blag, a nevine nisam kažnjavao.’”
(Sadi 1974: 70)

Voltaire kod *Sadija* posebno cijeni to što je insistirao na prijateljstvu, strpljenju i trpljenju i što je bio veliki protivnik zavisti.¹¹ *Zadigove* neprijatelje je iritirala njegova inteligencija i ljubav između njega i kraljice *Astarte*. Na kraju ga primoravaju da napusti položaj i da bježi kako bi sačuvao goli život.¹²

Voltaire 1728. godine piše *La Henriade* u čast francuskog kralja *Henrija IV*. U tom djelu

Voltaire podiže spomenik pravdi i veliča one koji su pravedni bez obzira na političko ili vjersko uvjerenje. Neumorno je promicao toleranciju i suživot, a žestoko se suprotstavljao slabosti i nestrpljivosti. Dovodio je u pitanje ispravnost postupaka katoličkih svećenika koji su se borili protiv protestanata i pozivao na toleranciju i suživot. Uz članak koji je posvetio pitanju tolerancije, Voltaire se u *Filozofskim pismima* i *Zadigu* ozbiljnije bavi ovim pitanjem. Naime, u *Zadigu* navodi kako su se dvije skupine u Babilonu prepirale stotinu godina oko toga da li treba u hram ulaziti lijevom ili desnom nogom. Taj verbalni spor je prerastao u fizičke sukobe i ratove. *Zadig* je to riješio tako što je jednom sa obje noge uskočio u hram i tom prilikom rekao da Bog ne želi ratove i sukobe samo da bi se potvrdio ili negirao neki njegov propis.¹³ U Egiptu *Zadig* postaje rob nekog Egipćanina. Tu prisustvuje svađi dvojice ljudi koji se svađaju oko toga na koji način treba jesti piletinu odnosno da li piletinu treba jesti u skladu s propisima vjere njegovog vlasnika ili onoga koji se s njim spori. *Zadig* tad govori u duhu *Sadija Širazija*:

“Zar svi ne tvrdite da slavite Onoga koji je stvorio ovo pile? Pa zašto se onda bespotrebno raspravljate?” (Sadi 1974: 274)

Voltaire posvećuje velik broj poglavlja ovoj temi u *Zadigu*.¹⁴ Gotovo svi ministri i državni službenici su zahvaćeni zavišću, pohlepom i drugim porocima. Sadi je na ove ljudske slabosti i bolesti odgovarao na sebi svojstven način i to pretočio u veličanstvene mudrosti. Poznate su njegove izreke: “Nemoj povrijediti mrava što sjemenku nosi!”; “Svi ljudi su dijelovi jednoga tijela...”

Sadi i Voltaire upozoravaju na opasnosti od pokvarenosti i devijantnog ponašanja. Pokvarenjaci koji se boje za svoje interese ne prezaju ni od kakvih zala i djela. *Zadig* je na udaru pokvarenjaka gdje god da dođe. Zbog toga trpi teške posljedice. Svjestan je da je izložen problemima i napadima neprijatelja zbog svoje iskrenosti i

⁸ Chapitre 1.

⁹ Chapitre 2.

¹⁰ Chapitre 6.

¹¹ Chapitre 4.

¹² Chapitre 8.

¹³ Chapitre 10.

¹⁴ *Zadig* 8.

dobrote. On vjeruje u toleranciju i dobrotu te se u potpunosti predaje sudbini i onome što mu je ona namijenila:

*Sreća i blagostanje ne ovise o trudu
Već o potvrdi i blagoslovu Nebesa!*

(Sadi 19274: 149)

Umoran od putovanja i mnogobrojnih teškoća, Zadig konačno stiže u hram.¹⁵ Tu ga dočekuje pobožnjak svijetla lica. Pobožnjak mu pokazuje knjigu koja nosi naslov *Sudbina*. Ta knjiga govori o pravdi, lijepom i moralnom ponašanju, o pravednom vladaru, ljudskim slabostima i raznoraznim smutnjama. Nakon toga Zadig kreće u šetnju s pobožnjakom. Međutim, pobožnjak čini neka vrlo pokuđena djela koja izazivaju čuđenje kod Zadiga. Nakon što su išli neko vrijeme i zadržali se kod nekog bogataša, pobožnjak mu spaljuje kuću. Kasnije pobožnjak ubija dječaka čiji su ih rođaci toplo dočekali. Zadig se buni i protestira nakon čega se pobožnjak pretvara u anđela po imenu Jesrad i obavještava ga da je to sve bila sudbina i da se moralo tako desiti. Rekao mu je da će onaj bogataš čiju kuću je spalio na zgaristu naći ogromno bogatstvo, a da bi onaj dječak kad bi odrastao ubio svoju suprugu. Ništa se ne dešava bez razloga i slučajno. Zbog toga je Sadi rekao:

*Kapljica kiše iz oblaka je pala
Kad vidje more sinje, stidjeti se stala
Ko sam ja pored sinjega mora?
Ja pored njega kao da nisam.
Zbog toga što sebe prezreno je gledala
Od njenoga tijela postao je lijepi biser.
Sunce ju je toliko uzdiglo
Da posta blještavi kraljevski biser.*

(Sadi 1974: 433)

Voltaire se ovdje poziva na Chardinovo tumačenje priče o lopovu.¹⁶ Zadig nakon toga pada u ruke razbojnika. Tješi se time da i obično zrno pijeska u pustinji nakon izvjesnog vremena i trpjenja postaje blještavi dragulj u kruni vladara te zaključuje da se ne treba pasivno predavati sudbini, nego da treba biti strpljiv i podnositi teškoće koje život donese. Ovaj optimističan stav

prema životu Voltaire preuzima od Sadija. Sadi vjeruje da svaki čovjek u sebi posjeduje dobro i loše te da se treba potruditi da se suzbije ono zlo i pokvarenost.

Osnovna misao koja prati cijelu priču *Zadig* jeste borba između dobra i zla, odnosno Ahure i Ahrimana. Voltaire ovdje razmatra esencijalna pitanja ljudskog postojanja. On nameće pitanje postojanja dobra i zla i propituje mogućnost izbjegavanja zla i nesreće. To je upravo Sadijev svjetonazor koji se provlači kroz sva njegova djela. Odgovor na ta pitanja Sadi je dao u stihovima kakvi su:

*Nemoj nikoga povrijediti
Jer ovaj put je pun trnja.*

(Sadi 1974: 146)

*Ko god utemelji neko zlo
Sam svoj temelj ruši.*

(Sadi 1974: 77)

Sadi na sebi svojstven način prilazi ovom problemu i nudi veoma zanimljiva rješenja, dok Voltaire, zamišljen nad problemom zla i njegovim posljedicama, traga za odgovorima i rješenjima u drugim kulturama i kod sljedbenika drugih religija.

Voltaire nije bio zadovoljan francuskim kraljem pa 1752. godine odlazi na dvor njemačkog kralja Fridriha II. Međutim, razočarao ga je i Fridrih II jer je vladao despotski. Nakon toga odlazi u Švicarsku gdje provodi deset godina života. U tom periodu su nastala njegova velika djela *Micromegas* (1752), *Candide* (1759), *Lingenu* (1767), drama *O toleranciji* (1763) i filozofski tekst o individualnom, kolektivnom i moralnom boljitku *Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda* (1756).

Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda

Utjecaj Istoka na Voltairea je u ovom djelu daleko najočitiji i najizraženiji (Bayle 1956: 2). Ovdje Voltaire govori o evoluciji povijesti ljudskog mišljenja. Rijetki su se u to vrijeme usuđivali pisati o tako složenim temama. I sam je smatrao da u ovom djelu nije u dovoljnoj mjeri

¹⁵ Chapitre 18.

¹⁶ Chapitre 14.

obradio Istok. Ova knjiga, po njemu, predstavlja pokušaj da se rasvijetli misao i karakter različitih naroda koji su zaslužni za izgradnju svjetske civilizacije. Njemu nije važno da li su se ili nisu desili neki važni događaji. Ono što je njemu važno jeste ponašanje nekih velikih historijskih ličnosti koje su zaslužne za slavu i napredak svoga naroda” (Voltaire 1963: 196).

Voltaire je htio predočiti stvarnu sliku vjerskih ratova između katolika i protestanata, hegemonizam krstaških ratova, borbu za vlast kraljeva i političkih moćnika. On je namjeravao ismijati svoje društvo koje se hvali humanizmom i ljudskim vrijednostima ali čiji moćnici se u pogledu morala još nisu odmakli od predrenesansnog doba i ponašaju se onako kako su se ponašali Francuzi za vrijeme Luja XV. Može se reći da Voltaire ovdje nije samo slijedio Sadijev stil nego koristi i istočnjačke pedagoške metode kako bi uputio kritiku tadašnjem autocentričnom i egocentričnom francuskom društvu. Ovo djelo je umnogome inspirirano drugim dijelom Sadijevog *Dulistana* i mnogobrojnim savjetima i preporukama koje je on davao vladarima u toj knjizi (Masse 1984: 122).

Tako Sadi na jednom mjestu kaže:

“Kralj mora čitati knjige koje govore o vladarima iz prošlosti, a to će mu donijeti nekoliko koristi. Prvo, slijedit će njihove dobre postupke, drugo, razmislit će o promjenjivosti i nestalnosti vremena na njihovom primjeru kako ga ne bi zaveli pozicija, ljepota i moć” (Sadi 1974: 74).

Ova Voltaireova knjiga podijeljena je u dva dijela. U prvom dijelu Voltaire govori o drevnim državama kakve su Indija, Kina, Egipat i Iran, a u drugom dijelu govori o evropskim zemljama od pada Rima do Luja XIV. Ovdje do izražaja dolazi Voltaireov kritički duh. On stalno poredi Istok i Zapad. Od 1741. godine kad piše djelo *Mahomet* pa do 1756. godine kad nastaje njegovog djelo *Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda* Voltaire je veoma malo proširio svoje znanje o Istoku. Međutim, nakon toga sve postaje drugačije. U prvom dijelu ove knjige dva cijela poglavlja posvećena su Iranu. Voltaire se namanje sedam puta referira na Chardinov putopis (Voltaire 1877-1855: 198).

Istok je za Voltairea “najveća zagonetka svijeta” te predlaže da se ovaj bogati dio svijeta nazove “kolijevka svih umjetnosti koje je Zapad preuzeo” (Voltaire 1963: 196). Razloge bavljenja istokom Voltaire objašnjava riječima: “Biblija je pozornica na kojoj su se odvili svi važni povijesni događaji.” Potom se posvećuje zoroastrizmu i posebno objašnjava ovu religiju. Izvori na koje se poziva su Chardin i Hayd. Za njega je zoroastrizam monoteistička religija, a njezini sljedbenici na visokom stupnju kulture i morala. Sam je izdvojio dvadeset i jednu zapovijed iz Aveste i naveo ih u svojoj knjizi (Voltaire 1963: 255). Mnoge od tih zapovijedi koristio je Sadi u svojim djelima kakvo je *Nasibat al-muluk*: “Pravedni Bog je zapovjedio da se ljudima sudi prema dobrim ili lošim djelima koja su činili” (Voltaire 1964: 249).

*Neće dugo živjeti vladar tiranin
Al' vječno će trajati prokletstvo na njega.*

(Sadi 1974: 135)

Jednom je neki vladar rekao pobožnjaku da se boji Kijametskog dana. Pobožnjak mu je na to kazao:

“Danas se boj Uzvišenog Boga, a sutra se ne trebaš bojati”

(Sadi: 82).

“Ako ti vrline pretežu grijeha, onda je i nebo uz tebe. Ali ako ti grijesi pretežu, čuvaj se Kijametskog dana”

(Sadi: 82).

“Ko god dadne zekat on je istinski čovjek. To je nešto što u našoj vjeri ima najveći značaj”

(Sadi: 82).

“Bogataši i moćnici uživaju poštovanje zahvaljujući blagodatima koje su im date. Sve dok drugim ljudima pomažu, ova blagodat će biti uz njih”

(Sadi: 94).

Na jednom mjestu Voltaire se eksplicitno poziva na sljedeće Sadijeve stihove:

*Kad bi stotinu godina vatropoklonik vatru ložio,
Samo jednom kad bi u nju pao, on bi izgorio.*

(Sadi: 127)

Voltaire je to na francuski preveo ovako:

*Qu'un Perse ait conserve ce feu sacre cent ans,
le pauvre homme est brule guand il tombe de dans.*
(Masse 1984: 309)

U jednom pismu koje je uputio direktoru biblioteke Voltaire piše:

“Pitate me da li poznajem perzijski jezik kako bih prevodio Sadijeva djela? Kunem se da ne znam ni riječ perzijskog, ali sam prevodio Sadija kao što je La Motte prevodio Homera”
(Voltaire 1963: 249).

“Voli svoje roditelje i, ako želiš, budi uspješan u životu”
(Voltaire 1963: 249).

Sadi stalno poziva i podstiče na ljubav prema roditeljima
(Sadi 202-220).

“Ako ti neko nešto dadne, budi zahvalan Bogu”
(Voltaire 1963: 249).

“Kad dobiješ priliku da nekome služiš, zahvali Bogu i budi skroman”
(Sadi 1974: 536).

“Potrebno je zahvaljivati za sve blagodati”
(Sadi: 84).

“Poslove prepustite onima koji su zaslužni, jer će u rukama onih koji ih ne zaslužuju propasti”
(Voltaire 1963: 249).

“Nemojte velike poslove prepuštati ljudima bez iskustva”
(Sadi 1974: 75).

“Nemoj lagati jer to rade maloumni ljudi, ali pragmatična laž može donijeti korist”
(Voltaire 1963: 249).

“Laganje je poput nanošenja udaraca; tragovi uvijek ostaju”
(Sadi 1974: 84).

“Ne očekuj prijateljstvo od političara i nemoj ružno gledati tuđu ženu”
(Voltaire 1963: 249).

“Ne treba se oslanjati na prijateljstvo političara”
(Sadi: 279).

“I danju i noću čini dobra djela, jer život je veoma kratak”
(Voltaire: 249).

“Ako tražiš društvo dobrih ljudi, nemoj ni trenu prestajati pomagati drugima”
(Sadi: 301).

Voltaire se žali na egocentrizam i taštinu ljudi na Zapadu. On smatra da je iranska kultura natopljena pozitivnim vrijednostima kakve su tolerancija i lijepo ophođenje. Također smatra da nije potrebno izučavati povijest ljudskog mišljenja i doprinose različitih nacija tome mišljenju, nego da treba isticati jedinstvo i srodnost svih ljudi i podsticati toleranciju među njima. Prema njemu, život je veoma kratak i ne treba ga trošiti na razlike i na ono što nas razdvaja (Voltaire: L1).

Kad se referira na politiku ili političare, Voltaire uglavnom navodi primjere iz antičke¹⁷ povijesti Irana; posebno mu je drag Anushirvan, ili pak navodi primjere iz povijesti Safavida. Često poredi politiku šaha Abbasa s ahemenidskim vladarima (Voltaire: 4II). “Pravda je bila uspostavljena na cijeloj teritoriji bez ikakvog posredništva... Nije bilo grada u kojem se nije izučavala nauka i književnost” (Voltaire 1963: 419).

Voltaire smatra da su Iranci veoma obrazovani i učeni ljudi. Mnogo je čitao grčke autore koji su pisali o Iranu i francuske putopisce koji su govorili o diktaturi i despotizmu iranskih vladara. Međutim, on je smatrao da su to laži i neutemeljene optužbe (Voltaire 1963: 784). Vjeruje da se bilo koji politički sistem može promijeniti i pretvoriti u diktaturu i da to ne važi samo za neko posebno vrijeme ili neku posebnu dinastiju. Francuski putopisci, ali i neki filozofi poput Montesquieua, pišu o utjecaju klime na karakter i diktatorski mentalitet iranskih vladara. Međutim, Voltaire to ne uzima ozbiljno i odbacuje kao neutemeljene tvrdnje. On se poziva na Sadija i mudrog Lukmana te kaže: “Topla klima na njih nije djelovala, jer oni su filozofi u biti” (Voltaire 1963: 247). On je smatrao da je Iran u XVI

¹⁷ T.2.

stoljeću bio jedna od rijetkih zemalja blagostanja te da se moral tamo cijeni jednako visoko kako se cijenio u antičko doba. Voltaire stalno insistira na zlatnom pravilu etike: "Nemoj činiti drugome ono što ne želiš da drugi tebi čini!" i stalno poziva na međusobnu toleranciju i razumijevanje. On hvali muslimane zbog morala i one vladare koji su tokom povijesti svjedočili visok stepen ljudskosti (Voltaire: 249). Voltaire smatra da je starost neke civilizacije moguće ustvrditi na osnovu njene poezije i njenog jezika. Također tvrdi da je Sadi postao čuven i čitan među Irancima, Turcima i Arapima prije svega zbog svoje mudrosti, ali i zbog rimovanog i poetskog jezika (Voltaire: 423). Po njemu, evropska rima je krnjava, a razlog tome je taj što su Francuzi i drugi evropski narodi samo imitirali Grke i Rimljane i nisu uspjeli razviti vlastitu rimu i poeziju. Voltaire, također, govori o Evropi XII i XIII stoljeća i prema tom periodu je umnogome kritičan. On pravi komparaciju između Sadija, Dantea i Petrarce te kritizira sve one koji tvrde da je čovjek s Istoka agresivan, površan i primitivan. Vrlo često samostalno prevodi Sadijeve stihove i koristi ih kao argument za svoje tvrdnje.

U nastavku ćemo uporediti Voltaireov prijevod nekih Sadijevih stihova s originalnim Sadijevim stihovima iz *Bustana*:

*Bog je potpuno upoznat s onim što ne treba
da se desi (Voltaire)*

*Njemu skriveno nije ni koliko zrno čisto
Skriveno i vidljivo Njemu je isto. (Sadi)*

On čuje ono što mi ne čujemo. (Voltaire)

*Nepostojeća stanja Njemu su znana
Neizgovorene tajne Njemu nisu tajna. (Sadi)*

*Vladar svih vladara ali nema potrebe da Mu se
klanjam (Voltaire)*

*Božanstvenost priznaju Mu svi
Bit mu ne poznamo ni mi. (Sadi)*

*Sudija svih sudaca ali nema potrebe da negdje
budu zapisani Njegovi zakoni (Voltaire)*

*Milostivi što plemenitost razastire i probleme rješava
Stvaralac svega i poznavalac tajni. (Sadi)*

*Njegova moć znanja o budućnosti je odredila našu
sudbinu u prsima naših majki. (Voltaire)*

*Zametku lijep izgled daje On
Vodi prekrasne forme pruža On. (Sadi)*

*On čini da nas sunce obasjava izlaska do
zalaska. (Voltaire)*

*Od istoka do zapada maglu i sunce vodi
Postavlja i uspostavlja svijet na vodi. (Sadi)*

On oblikuje rubin u srcu stijene. (Voltaire)

*On smješta rubin i tirkiz u srce kamena
Cvijet rubin-boje na tirkiznim granama
Sa oblaka baca kapi ka meni
Zametak u stomaku izvodi iz kičme. (Sadi)*

*Od jedne kapi čovjeka, a od druge biser je
oblikovao u dubinama morskim. (Voltaire)*

*Od prve kapi blještavi biser pravi
A od druge izgled ljudski stvori. (Sadi)*

*U praznom i prostranom prostoru Svojim je
glasom stvorio sve što postoji
I u trenutku je svojim glasom doveo svijet
u postojanje. (Voltaire)*

*Njegova zapovijed je iz ništavila stvorila postojanje
Ko može kao On iz ništavila stvoriti
postojanje? (Sadi)*

Voltaire ove stihove poredi s Danteovim stihovima i tvrdi da Dante nema istančan ukus i talenat.

*Neko vrijeme smo živjeli u miru
Svijet je bio obasjan sa dva sunca (Crkva i imperija)
Čovječanstvo je bez teškoća vođeno
Istinske dužnosti su usmjeravale na pravce
I ukazivale na sokola imperije
I potčinjenost zakonima, strpljenje i blagost
A sada ono vrijeme prolazi a naši ideali se mijenjaju.
Jedno sunce je potamnijelo
I blještavo doba je zaboravljeno
A blistavi ciljevi su nestali
Pravila su nejasna
Naivnost je skrušenost janjeta ispred bijesna lava
Od blještave moći koju je stekao
Palicu i mač vladar je sazdao. (Voltaire)*

Voltaire smatra da Aristotela i Petrarca treba porediti na isti način te tvrdi da Aristotel pripada ingenioznim narodima a Petrarca imitatorima. On smatra da je na ovaj način moguće doći do istine. Voltaire tvrdi da je ovo djelo napisao upravo radi toga kako bi poredio velikane iz različitih kultura. On smatra da su predrasude i

pogrešno mišljenje Zapada o Istoku posljedica srednjovjekovnog načina razmišljanja koje je preuzeto od antičkih Grka. Taj egocentrizam i evropocentrizam je porodilo višestoljetne krstaške ratove, inkviziciju i unutar kršćanske sukobe. Stoga predlaže da se čitaju filozofska djela i razmišlja o Istoku jer je on kolijevka svih umjetnosti, te da sve što Zapad ima preuzeo je od Istoka (Voltaire 1963:197).

Zaključak

O utjecaju Sadija na Voltairea pisali su mnogi i taj utjecaj je neosporan, a najprimjetniji je kod Voltaireovog poimanja pojmova kakvi su tolerancija i suživot. Očito je da je Voltaire nedovoljno poznao Sadija i da se njegova saznanja o Sadiju ograničavaju samo na zapadne izvore. U to vrijeme istraživači sa Zapada još nisu u dovoljnoj mjeri poznavali perzijski jezik i stoga su pravili ogromne greške kad je riječ o leksici ili semantici perzijskog jezika. Međutim, unatoč svim nedostacima i ograničenostima s kojima se Voltaire suočavao, zanimljiva je posvećenost koju je pokazivao prema iranskoj kulturi, prije svega prema Sadiju Širaziju. Posredstvom putopisaca, misionara i orijentalista Voltaire je imao priliku da se upozna s različitim autorima s Istoka, ali je njegov um i njegovo srce najviše privukao Sadi. U svim Voltaireovim djelima prisutan je Sadi, nekad kroz priče, citate ili anegdote, a nekad je prisutan samo Sadijev duh ili pak svjetonazor. Voltaire se nadahnjivao Sadijem kad je želio pomoći svojoj zajednici i kad je nastojao ukazati na pogreške, slabosti i

probleme koji onemogućavaju zapadno društvo da ide naprijed i da ljudi žive u miru i toleranciji.

Sadijev utjecaj je najviše izražen u dva najznačajnija Voltaireova djela, a to su *Zadig* i *Esej o univerzalnoj historiji, običajima i duhu naroda*. U *Zadigu* Voltaire govori o strpljenju, podnošenju teškoća i Božijoj mudrosti. Sadijev humanistički duh je u to vrijeme nadahnjivao evropske mislioce koji su gradili jednu novu viziju čovjeka i humanističkih ideala za budućnost. Voltaireovo drugo djelo je ustvari djelo koje govori o povijesti ljudskog mišljenja i značajnim događajima u historiji čovječanstva. Ovo djelo je dubokoumnim analizama karaktera i mentaliteta različitih skupina ljudi ljudskoj zajednici darovalo veoma vrijedna saznanja i spoznaje. Voltaire tu predstavlja Istok zapadnom egocentričkom i samodostatnom umu na jedan drugačiji i veoma tolerantan način. Iako su već renesansni pisci Rabelais i Montaigne o Istoku počeli pisati na drugačiji način, način na koji se Voltaire odnosio prema Sadiju i njegovim djelima predstavlja novinu u Evropi i zapadnom svijetu. Voltaire je prije svega djelovao na bližnju rodbinu i porodicu. Njegova sestra je također napisala neke priče pod utjecajem Sadija (Hadidi 1994: 92). Sadi je utjecao na sve francuske filozofe XVII i XVIII stoljeća. Zbog toga je Denis Diderot u svojoj monumentalnoj *Enciklopediji* posvetio referencu Sadijevom *Dulistanu*. Na ovaj način su iranski pisci poput Sadija, Khayama, Attara, Rumija i drugih postali poznati evropskim piscima, pjesnicima, filozofima i istraživačima XIX stoljeća (Hasanli 2000: 460-610).

Literatura

- Bayle, P. (1697) *Dictionnaire historique et critique*. Rotterdam: Vol.4, N.2.
- Bouvat, L. (1921) *Essai sur les rapports de la Perse avec l'Europe, de*
- Chardin, J. (1811) *Les voyages du chevalier en Perse et autres lieux de*
- Chaybani, J. (1971) *Les voyages en Perse et la Pensée française du XVIII*
- Dufrenoy, M. (1946) *L'Orient romanesque en France (1704-1789)*.
- Hadidi, J. (1994) *Az Sadi ta Aragon*, Teheran: Markaz-e našr-e Danešgahi.
- Hasanli, K. (2000) *Selsele-ye muy-e dust*, Teheran: Entešarat-e Haft Ourang.
- Hazard, P. (1935) *La crise de la conscience européenne (1680-1715)*. Paris: Boivin.
- Herbelot de Molinville. B. (1697) *Bibliothèque orientale ou Dictionnaire*
- Hyde, T. (1700) *Historia religionis veterum Persarum*. Oxonii.

- Kamali Sarvestani, K. (1958) *Sadišenasi*, Širaz: Mo-
assese-ye farhangi pažuheši.
*l'antiquité au commencement du XIXème siècle. Revue
du Monde Musulman*,
Le Monde littéraire, N°35, Avril 2002.
- Masse, H. (1984) *Tahqiq darbare-ye Sadi*, Prev. Go-
lam Hosein Yusefi i Mohammad Hasan Mahdavi
Ardabili, Teheran: Entešarat-e Tus.
- Sadi, M. (1974) *Kolliyat-e Sadi*, Teheran: Matbu-
at-e Elmi.
- Voltaire, F.A. (1963) *Essai sur les moeurs. Introduction
par Pomeau*. Paris: Edition
- Voltaire, F.A. (1964) *Dictionnaire philosophique*. Paris:
Garnier Flammarion.
- Voltaire, F.A. (1965) *Zadig ou la destinée, introduction
par Saulnier*, Paris: Droz.
- Voltaire, F.A. (1877-1885) *OEuvres complètes*, Paris:
Moland-Buchot, Vol. 59.
- Voltaire, F.A. (1929) *Zadig, édition critique par G.
Ascoli*. Paris: Hachette.
- Voltaire, F.A. (1953-1965) *Correspondance*, Genève:
édition Besterman.
- Voltaire, F.A. (1960) *Romans et Contes*, Paris: Edi-
tion Garnier.

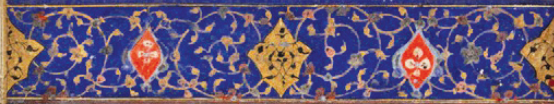
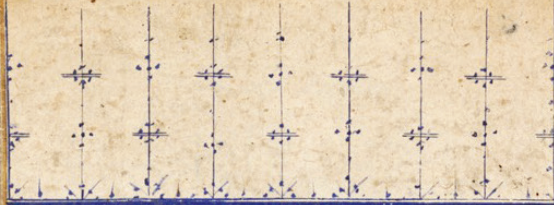
Abstract

The Influence of Sa'di Shirazi on Voltaire

Fatemeh Eshgahi

Extensive research has been conducted in the West about Sa'di Shirazi. The research of the influence of Sa'di Shirazi on Francois Marie Arouet Voltaire is particularly important. Voltaire ranks among the most significant intellectuals of Enlightenment and is considered to be one of the most ardent advocates of tolerance and spirit of understanding among people. His humanism and advocating for man are especially prominent in his works *Zadig* and *An Essay on Universal History, the Manners and Spirit of Nations*. Voltaire became acquainted with Sa'di through protestant missionaries and travel writers who translated Sa'di's works and praised him for his ideas of tolerance and humanistic views. During the 18 century, European intellectuals searched for new sources of inspiration in the East in order to find bases and new ideas for their enlightening and humanistic projects and to improve political and religious situation in their societies. Through other non-European cultures, French enlighteners tried to criticize weaknesses and self-love of the members of their own nations and educated classes of society. With regard to Voltaire, Sa'di's influence on him is evident both in the works in which Voltaire explicitly discusses Sa'di's influence on him, and in other works in which that influence is indirect. Not only did Sa'di's metaphors and satires penetrate Voltaire's works, but also Sa'di's ethical, religious, political and humanistic views. The paper will present the extent to which Sa'di Shirazi influenced Voltaire and his political, ethical, religious and social views and how Sa'di's ideas and worldview inspired the movement of Enlightenment and humanism in Europe.

Keywords: Sa'di, Voltaire, East, monotheism, righteousness, tolerance, patience

منت خدایا غر و جل که طاعتش موجب توخت و بشکر اندر پیش
 مذی نعمت سرفتنی که شکر میروند و توجیحات و چون بر سینه آید
 معراج ذات پس در سرفتنی و نعمت موجود است و بر سرفتنی شکر می و ا

از دست و زبان که بر آید	د	کز عید و شکرش بدر آید
اعلوال و او و شکر	د	و قلیل من عبادی اشکور
بنده همان بر که ز تقصیرش	د	عذر بدر گاه خدای آورد
ورنه پسند او ار خدا و پیش	د	کس نتواند که بحیای آورد

باران رحمت پشم اش به در آید پدید و خوان نعمت بیدر نفس
 همه جا کشیده پرود و ناموس بند کانه بجا نهانش از غمزد
 و وظیفه روزی خوان بظایر شکر بسود

Prva stranica uvoda u Golestan napisana 1585. godine. Čuva se u Bratislavi.